

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ NEREYE GİDİYOR?

Teorisi ve uygulaması arasında en büyük farkın olduğu hukuk dalının insan hakları olduğu söylenebilir. Uluslararası, bölgesel ve ulusal düzlemde insan haklarını koruyan pek çok düzenleme olsa da uygulamaya bakıldığında dünya genelinde pek iç açıcı bir tablonun olmadığını görelecektir.

Öğr. Gör. Dr. Zeynep Ardıç

2. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım sonrasında Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulması ve insan haklarının doktrinleşmesi ile bu haklar dünyanın pek çok coğrafyasında fikir olarak kabul görmeye başladı. Kültürel görelilik tezini savunarak bu hakların evrenselliğini sorgulayanlar olsa da insan hakları büyük ölçüde benimsendi. Herhangi bir ayırım yapılmaksızın herkesin insan onuruna yakışan biçimde yaşamını sürdürmesini garanti eden bu haklar ile insan hayatının değeri anlaşılacak ve koruma altına alınacaktı. Amaç geçmişte yaşanan acıların tekrarlanmaması olsa da 21. yüzyıla baktığımızda insan hakları açısından bir hayal kırıklığı yaşandığını söyleyebiliriz.

Teknolojinin ilerlediği, insanlar ve kültürler arası iletişimin doruk noktasına ulaştığı ve bilgiye erişimin inanılmaz hız kazandığı bir dönemde ciddi insan hakları ihlallerinin işlenmesini ve insanların katledilmesini kabul etmek mümkün değildir. Geçmişte pek çok devlet insan hakları ihlalleri işleyip bunları büyük ölçüde, en azından belli bir süre için, gizleme imkânına sahipken günümüzde hemen her türlü ihlal anında dünya kamuoyunun

gündemine girebiliyor. Ancak bu durumun failleri durdurmaya yetmediğini görüyoruz. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve İsrail'in Filistin saldırısı buna verilebilecek en önemli örnekler. Dünyanın neredeyse her köşesinden itirazlar yükselmesine rağmen bu savaşlar tüm yıkıcılığıyla devam ediyor ve binlerce insan öldürülüyor. Bu iki savaş ön planda olsa da bunlar dışında pek çok ülkede insan hakları hem bireysel hem kitlesel olarak ihlal ediliyor ve dünya bu ihlalleri izlemeye devam ediyor. Peki, bu noktada insan hakları neden engelleyici bir rol oynamıyor?

İnsan haklarının korunmasını garanti altına alan onlarca uluslararası antlaşma ve belgenin devletlerin çoğunluğu tarafından imzalanmasına rağmen uygulama

konusunda bu kadar ciddi sıkıntılar yaşanması, uluslararası insan hakları sisteminde bir şeylerin yanlış olduğunu bize göstermektedir. Teoride bireylerin insanca yaşamasını garanti altına alan hak ve özgürlükler detaylı bir biçimde düzenlenmişken, uygulamanın neden bu kadar zayıf olduğunu anlamak insan haklarının gerçekleştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. İnsan hakları ihlallerinin önüne geçebilmek için öncelikle uygulamada nelerin yanlış ya

"İnsan haklarının korunmasını garanti altına alan onlarca uluslararası antlaşma ve belgenin uygulama konusunda bu kadar ciddi sıkıntılar yaşanması, bir şeylerin yanlış olduğunu bize göstermektedir."

¹ Öğr. Gör. Dr. Zeynep Ardıç, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Görevlisi.

da eksik olduğunu tespit etmek gerekir. Bu yanlış ve eksikler ortaya koyulmazsa bunları gidermek de mümkün olmayacaktır.

İnsan hakları sistemindeki sorunları analiz ederken bunları demokrasi, kalkınma vb. olgulardan bağımsız olarak değerlendirmemek gerekiyor. İnsan hakları; demokrasi, kalkınma, sosyal adalet, hukukun üstünlüğü, şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi pek çok olgu ve kavramla sıkı bir ilişki içerisinde. Bu kavramlara ilişkin indeksler de bunların birbirleriyle korelasyon içinde olduğunu göstermektedir. İstisnaları olmakla birlikte, bu alanlardaki ilerlemeler ile gerilemeler doğru orantılı olarak gerçekleşmektedir. Güçlü demokrasilerin genelde daha iyi insan hakları karnesine sahip olduğu; hukukun üstünlüğü, şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi alanlarda daha başarılı olduğu görülecektir. İnsan hakları karnesi kötü olan bir devlette ise genellikle anti-demokratik uygulamalar, yolsuzluk,

cezazsuzluk kültürü ve eşitsizlikler yaygındır. Bu durum tesadüf olarak değerlendirilemez çünkü bahsedilen kavram ve olguların işleyebilmesi için eş zamanlı olarak var olmaları gerekir. Dolayısıyla insan hakları alanındaki gidişatı değerlendirirken demokrasi, sosyal adalet, hukukun üstünlüğü, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve kalkınma alanlarına bakmak elzemdir.

İnsan hakları ihlallerinin kökeninde yatan problemleri anlamak için siyasal, sosyal, ekonomik ve teknolojik konjonktürü analiz etmek de önem taşımaktadır. İnsan haklarının durumunu irdelerken dünyada olup bitenlerden kopuk ve bağımsız bir yaklaşımla hareket etmek gerekir. Örneğin, sosyal medyanın yaygınlaşmasını dikkate almadan yapılan bir insan hakları analizi eksik olacaktır. Her ne kadar bu yazının kapsamı bu unsurları derinlemesine inceleme imkânı vermese de genel olarak bu etkileşimlere değinilerek insan haklarının

geleceği değerlendirilecektir.

DÜNYA BARIŞI BİR HAYAL MIYDI?

BM Kurucu Antlaşması'nın ilk maddesine göre BM'nin amacı dünyada barış ve güvenliği korumak, barışa yönelik tehditleri bertaraf etmek ve herkesin ayırım yapılmaksızın insan hakları ve temel özgürlüklerinin sağlanmasını teşvik etmektir. Yine İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere en temel insan hakları sözleşmeleri dünya üzerinde yaşayan her bireyin insan onuruna yakışır bir biçimde yaşamasını garanti altına almıştır. Ancak uygulamaya bakıldığında bu amaçların gerçekleştirilmiş olduğundan bahsetmek imkânsızdır. 2. Dünya Savaşı'nda yaşanan ihlallerin benzerlerine şahit olduğumuz bu günlerde BM'nin işlevinin tekrar sorgulanır hale gelmesi şaşırtıcı değildir. Dünyanın pek çok bölgesinde farklı ölçeklerde savaş ve çatışmalar sürerken BM başta olmak üzere uluslararası kurum ve kuruluşlar ihlalleri önlemede ya da durdurmada dikkate değer bir etkinlik gösteremiyorlar. Çatışma ve savaş kadar gündeme gelmese de dünyada çok ciddi bir yoksulluk ve eşitsizlik problemi var. Kuzeybatı Avrupa ve İskandinav ülkeleri gibi bazı istisnaları saymazsak sosyal adaletin tescili noktasında ciddi bir başarısızlık söz konusu. Herkesin eşit muamele gördüğü ve insan onuruna yakışır bir yaşamı garanti eden insan hakları söz konusu vaadi yerine getirmekten oldukça uzak. Bu yüzden gerek BM'nin yapısı ve işleyişi gerekse diğer uluslararası aktörlerin yaklaşımı ciddi bir analiz gerektiriyor.

BM'nin yapısı ve işleyişi noktasında pek çok eleştiri yapılsa da en temel problem Güvenlik Konseyi'ne ilişkindir. BM'nin temel organları içinde sadece Güvenlik Konseyi tüm üyeleri bağlayıcı kararlar alabilmektedir. Barış ve güvenliği sağ-

lama görevi esasında Konsey'e verilmiştir ve gerek yaptırım uygulama gerekse askeri müdahale düzenleme yetkisine sahiptir. Tüm BM üyelerinin oluşturduğu BM Genel Kurulu'na bu yetkiler verilmemiştir. Bu bakımdan BM'nin en önemli ve yetkili organı olan Güvenlik Konseyi'nin oluşumu ve karar alma biçimi büyük eleştirilere sebep olmaktadır. Konseyin beş daimi üyesi (Fransa, Rusya, Çin, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri) vardır ve bu üyelerin her biri alınan kararları veto yetkisine sahiptir. On geçici üye dönüşümlü olarak Konsey'de yer alsa da bunların veto yetkisi yoktur. Dolayısıyla BM'nin icra edilebilecek kararlar verebilen tek organı olan Konsey'in kaderi beş üyeye bırakılmıştır. Bu durum kuruluşundan itibaren BM'nin barış ve güvenliği sağlama da başarısız olmasının en büyük etkenlerinden biridir.

Çünkü bu daimi üyelere çıkarları söz konusu olduğunda BM'nin etkin bir adım atmasını engelleme kabiliyeti verilmiştir. Suriye, Ukrayna ya da Filistin'de yaşananlar bu duruma güncel birer örnek olarak verilebilir.

BM dışında küresel boyutta etki sahibi başka bir oluşum bulunmamaktadır. Avrupa Konseyi, NATO ya da OECD gibi oluşumların yetkileri ve kapsamı BM'den daha sınırlıdır. Hal böyle olunca insan haklarının kaderi bir anlamda devletlerin kendi insafına bırakılmış olmaktadır. Bu noktada siyasal iktidarların keyfi hareket etmelerinin önünde pek engelin bulunmadığını söyleyebiliriz. İç ve dış baskılar sınırlı etkiye sahip olsa da bazı durumlarda tamamen işlevsiz kalmaktadır. İsrail'in Filistin'e yönelik saldırgan politikaları, kadın ve çocuklar da dâhil olmak üzere sivilleri katletmesi, hayatta kalanları açlığa mahkûm etmesi maalesef engellenemiyor. Dünyanın nereyese her köşesinden yükselen itiraz-

"21. yüzyılda tarihin sonunun gelmediği ve demokrasi bayramı yaşamadığımız artık hepimizin malumu."

lar, yapılan kınamalar etkisiz kalıyor ve bir kez daha yaptırım uygulama yetkisinin ne kadar önemli olduğunu bize gösteriyor. İhlalleri engelleyemeyen veya devam eden ihlalleri durduramayan mekanizmaların insan haklarını koruma noktasında başarılı olması imkânsızdır. Bu yüzden küresel insan hakları koruma sisteminin temelden değişmesi gerekiyor. İnsan hakları koruma rejimini güçlendirmek için BM'nin icra yetkisinin güvenlik konseyi yerine BM genel kuruluna verilmesi, veto yetkisinin sınırlandırılması, ağır ihlal durumlarında müdahalenin zorunlu tutulması gibi değişiklikler tartışılmalıdır. Sadece kınayarak, protesto ederek insani krizlerin çözülemeyeceği bir kez daha anlaşılmıştır.

POPÜLİST LİDERLER ÇAĞINDA DEMOKRASİYİ SAVUNMAK NE KADAR MÜMKÜN?

21. yüzyılda tarihin sonunun gelmediği ve demokrasi bayramı yaşamadığımız

artık hepimizin malumu. Teknolojik gelişmelerin hepimizi şaşırtan bir hızla ilerlediği, yapay zekânın her alanda kullanılmaya başlandığı bu dönemde demokrasinin gerilemesini muhtemelen hiçbirimiz beklemiyorduk. Bilgiye ve hakikate erişim bu kadar kolaylaşmışken yalanı araçsallaştıran popülist liderlerin böylesi başarılarla imza atması hepimizi düşündürüyor. Bu yüzden hakikat-sonrası çağ konusu da sıkça tartışılıyor. Hakikatin gerçekte bağlantısının kesilmesi, var olan değil üretilen bir şey olarak karşımıza çıkması gerçekten endişe verici. Bir yandan bu durumu anlamlandırmaya çalışırken diğer yandan onunla mücadele etmek zorundayız.

Demokrasinin dünya genelinde erozyona uğruyor oluşu insan hakları üzerinde olumsuz bir etkiye sebep olmaktadır. Demokrasi ile insan hakları arasında çift yönlü bir ilişki olduğu için, birini diğeri olmadan düşünmek pek mümkün değil. Demokrasinin kötüye gidişi insan

hakları koruma mekanizmalarının zayıflamasına ve ihlallerin artmasına yol açıyor. Otoriterleşme beraberinde baskıcı politikaları da getirdiği için temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi sıklaşıp yaygınlaşıyor. Öte yandan insan haklarının baskılanması demokrasinin daha da zayıflamasına sebep oluyor. İfade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ve basın özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin varlığı demokrasinin işleyebilmesi için kritik öneme sahiptir. Bu hak ve özgürlüklerin baskılandığı ya da engellendiği ülkelerde demokrasiden bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden hem küresel hem bölgesel hem de ulusal düzlemde insan hakları ve demokrasinin ilerlemesi için eş zamanlı bir çaba gerekmektedir.

Demokrasi erozyonu hem demokratikleşen ülkelerde hem de kurumsallaşmış demokrasilerde görülmektedir. Dünya genelinde demokratik bir resesyon dönemine girildiği ifade ediliyor. Son 200 yılda benzer dönemler yaşanmış ve demokrasi dalgalarını genellikle resesyon dönemleri takip etmiştir. Bu yüzden bu erozyon döneminin de kalıcı olmayacağını umut edebiliriz. Ancak yeni bir demokratikleşme dalgasının gelmesi kendiliğinden olmayacaktır. Her düzlemde bunun için çaba gösterilmesi ve adımlar atılması gerekmektedir. Ayrıca eşitsizliklerin artması ve insanların yoksullaşması insan hakları ve demokrasi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. İnsan hakları ve demokrasinin gelişmesinde önemli bir rol oynayan orta sınıfın daralması da gelecek açısından kaygı vericidir. İnsan hakları ve demokrasi alanındaki gerilemenin tersine çevrilebilmesi için yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele etmek şarttır.

"Demokrasi ve insan hakları pek de iyi bir yere gitmiyor olsa da bunu tersine çevirmek ve daha yaşanabilir bir dünya kurmak bizim elimizde."

Sosyal adaletin sağlanmadığı bir dünyada demokrasi de insan hakları da hiçbir zaman umut edilen seviyeye gelemeyecektir.

SONUÇ

İnsan haklarının korunması ve uygulanması noktasında ciddi sıkıntılar olsa da kazanımları göz ardı etmemek nemlidir. Son 75 yılda eğitim hakkından azınlık haklarına, basın özgürlüğünden sağlık ve çevre haklarına kadar önemli ilerlemeler kaydedildi. Zaten bu kazanımlar belli ölçüde deneyimlendiği için geriye gitmeyi kabul etmiyoruz. Bu kazanımların deneyimlenmediği coğrafyalarda da insan haklarının ve demokratik değerlerin kabul edilmesi bireyler ve halklar açısından insan onuruna yakışır bir yaşam sürmek için elzemdir. Küresel ölçekte yaşanan sorunlar, BM'nin barışı tesis etme işlevini yerine getirememesi, insan hakları ve demokrasinin ülkeler

bazında gerileme trendine girmesi ve artarak devam eden savaş/çatışma durumları ciddi kaygı ve hayal kırıklığına sebep olsa da mevcut koşullarda demokrasi ve insan haklarının yeniden ve daha adil bir biçimde tesis edilmesini istemekten ve bunun için çabalamaktan başka bir yol görünmüyor. Demokrasi ve insan hakları pek de iyi bir yere gitmiyor olsa da bunu tersine çevirmek ve daha yaşanabilir bir dünya kurmak bizim elimizde. Belki gelecekte bambaşka sistemler bulunur ve insanlar açısından daha adil bir düzen kurulur. Ancak bu gerçekleşene kadar bizim mevcut insan hakları ve demokrasi rejimlerini ıslah ederek daha adil bir düzen kurulması için mücadele etmemiz gerekiyor.